

USTANOVITEV KOMUNISTIČNE PARTIJE V ZAGORJU

(Poglavje iz prispevka za Zagorski zbornik)

FRANCE KLOPCIČ

V kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev, nastali konec leta 1918, je delavstvo šlo svoja pota, a vodstvo socialnodemokratske stranke svoja, drugačna. Prejšnji delavski voditelji so le od časa do časa utegnili uveljaviti svoj vpliv in pridobiti za kratko dobo zaupanje delavstva, ki pa so ga izgubljali vedno hitreje in temeljiteje zaradi stalnega rotenja množic, da »sedanji čas ni ugoden za skrajne korake delavskih mas v dosego mezdnih terjatev«,¹ da ne gre staviti »pretiranih, čezmernih zahtev«, medtem ko so sami zavzemali ministrske sedeže v Ljubljani in Beogradu.

Prvo stavko v novi jugoslovanski državi so uprizorili trboveljski rudarji. Trajala je od 16. do 18. decembra 1918. Izvoljeni 42-članski stavkovni komite je zastražil rudniške obrate in se lotil vprašanj lokalne oblasti: uvedel je delavsko nadzorstvo pri razdeljevanju živil in določal cene.² S tem je stavkovni odbor postal klica delavske oblasti, ki pa se ni razvila naprej. Predložil je takojšnjo uvedbo osemurnega delavnika, kar se je konec meseca izpolnilo.

Zagorski rudarji se niso pridružili tej stavki, pač pa so hiteli utrjevati svoje organizacije. Vse se je včlanjevalo v sindikat, strankino organizacijo, konzumno društvo. Samozavest je silno narasla, a enotnost delavstva je bila nenavadno čvrsta.

V znamenju delavske moči se je praznoval prvi maj 1919. Nikdar prej Zagorje ni videlo takšnega mogočnega proletarskega nastopa. Vsi obrati so obstali, trgovine zaprte. Dolina je bila v rdečih zastavah. Ljudstvo je šlo na demonstracijo in na zborovanje. V sprevodu — slike Marxa, Engelsa, Lenina, transparenti z gesli. Od blizu in daleč so prihajali zaposleni pri rudniku, tudi tisti iz najbolj oddaljenih kmečkih vasi. Štiri ure se je vrstil sprevod; moški, ženske, otroci — vse je bilo zunaj, hiše so bile prazne. Petje revolucionarnih pesmi se je razlegalo pozno v noč, navdušenje je bilo nepopisno.³ Ljudstvo je pričakovalo, da se uresniči »lepše in boljše življenje.«

Medtem prihajajo vesti iz inozemstva. Sovjetska Rusija na čelu z Leninom zmaga notranje in zunanje sovražnike. Marca 1919 nastane sovjetska republika Madžarska, aprila sovjetska republika Bavarska. Ko vodstvo mednarodnih delavskih organizacij pozove evropski in svetovni proletariat na solidarnostno stavko v obrambo sovjetske Rusije in sovjetske Madžarske, zagorski rudarji sledijo pozivu skupaj z vsem slovenskim delavstvom in se 20. in 21. julija 1919 prvič udeležijo generalnega štrajka delavstva v Sloveniji in Jugoslaviji.

Med rudarji se širita prva komunistična lista »Baklja« (izšla julija 1919) in »Vstajenje« (izšlo oktobra 1919). Na zborovanjih v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku se pojavljajo komunistični govorniki, ki razlagajo načela tretje ali komunistične internacionale.

Konec oktobra 1919 pride v trboveljskem revirju do stavke za zvišanje plač, za proglasitev republike in socializacijo premogovnikov. O stavki je deželna vlada za Slovenijo izdala sledeče uradno poročilo: »V trboveljskem premogovnem revirju so že dalje časa rovarili komunistični elementi. ... Deželna vlada je končno prepovedala enemu glavnih komunističnih agitatorjev ... vstop v premogovni revir. Kljub tej prepovedi je dotični agitator prišel v Trbovlje, kjer je pozival delavstvo k revolucionarnemu pokretu. Deželna vlada je vsled tega odredila njegovo aretacijo, ki se je izvršila v Ljubljani. Dan kasneje je pod pritiskom komunističnih agitacij delavstvo v trboveljskem revirju stopilo v stavko, ki je popolnoma političnega značaja. Delo počiva v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku. Mir se ni kalil nikjer.«⁴

Stavka se je končala 7. novembra, o čemer so slovenski listi priobčili samo sledečo beležko: »Štrajk v premogokopih končan. Med rudarskimi delavci in lastniki rudnikov v Zagorju in Hrastniku je prišlo do sporazuma. Delavci so se po večini vrnili na delo. Istotako se je dosegel sporazum tudi v trboveljskem premogokopu in so se tudi tam delavci vrnili včeraj na delo.«⁵

Januarja 1920 se zagorski rudarji poslužijo skupno s trboveljskimi in hrastniškimi sotrpini novega bojnega sredstva, pasivne rezistence, to je počasnega dela, majhne storitve, ko delavci sicer prihajajo na delo, toda dajejo minimalno proizvodnjo, kar silno zvišuje stroške podjetnika.

Tako stavka oktobra-novembra 1919 kakor pasivna rezistenca januarja 1920 sta nastali preko glav oficialnih delavskih voditeljev, ne glede na položaj Antona Kristana — enega teh voditeljev — kot ministra za šume in rude pri kraljevski vladi v Beogradu. Rudarji so prisilili vlado in Trboveljsko premogokopno družbo ter »lastne« zastopnike iz sindikatov, da pride 11. februarja 1920 do kolektivne pogodbe, po kateri je delavstvo dobilo zvišanje mezd za 77 odstotkov, zvišanje družinskih doklad in nabavnega prispevka. Pogodbo sta podpisala minister Anton Kristan in načelnik Unije rudarjev Miha Čobal. To je bil uspeh množic. Toda cene so bile v neprestanem naraščanju in zvišanje mezd je kmalu zaostalo za skokom cen.⁶

Marca in aprila 1920 se v Zagorju oblikuje močna komunistična struja, ki je od vsega začetka imela večino rudarjev za seboj, a tudi večino ostalega delavstva v Zagorju. Organizira se komunistična strankina organizacija, ki pošlje svoje delegate na prvi ustanovni kongres slovenskih komunistov v Ljubljani dne 11. aprila 1920. Ustanovljena Delavska socialistična stranka Slovenije se združi s Socialistično delavsko stranko Jugoslavije (komunistov) in se proglasi za njen sestavni del.⁷ S tem si je slovensko delavstvo in slovensko ljudstvo ustvarilo komunistično partijo. Doba socialnodemokratske stranke je minila. Nastopilo je razdobje komunistične partije kot organizatorja in voditelja delavstva in delovnih množic mest in vasi.

Prvo preizkušnjo doživijo slovenski komunisti s splošnim železničarskim štrajkom, ki je izbruhnil 15. aprila 1920 opolnoči in trajal do 28. aprila in ki se je razširil v generalni štrajk vsega slovenskega delavstva. Železniški promet in industrija sta počivala. V mestih so bili zaprti celo trgovinski obrati. Nikdar prej in tudi nikdar več pozneje slovenski delavski razred ni izvedel generalne stavke takšnega obsega in takšne enotnosti, kakor je bila generalna stavka aprila 1920. Komunistična stranka se je pogumno in s kipečo energijo postavila na čelo revolucionarnega delavskega vala, politično vodila stavko in organizacijsko držala v rokah ključne delavske poštojanke (stavkovne odbore, sindikate, tisk).

Rudarji in drugi delavci v Zagorju, Trbovljah in Hrastniku so stopili v generalni štrajk dne 21. aprila. O tem se je ohranilo telefonsko poročilo, ki spominja na vesti s fronte: »Nadzornik trboveljskih premogokopov Pitamic sporoča ob 8. uri 45 minut sledeče: Danes ob 6. uri zjutraj je izbruhnila v vseh revirjih Trboveljske družbe (Hrastnik, Trbovlje, Zagorje) protestna stavka, ki bo trajala 48 ur. Glede zastraženja centrale in drugih važnejših objektov je stavkajoče delavstvo samo postavilo stražo. Vojaštvo do sedaj še ni došlo...«⁸

Vojaška sila je bila edina nada deželne vlade v Ljubljani. Njen predsednik dr. Brejc, pristaš Slovenske ljudske stranke, je že dan pred tem moledoval v pismu: »...prosim komando dravske divizije, da takoj odpošlje v Trbovlje četo 120 mož z dvema strojnica-ma, v Hrastnik in Zagorje pa po 100 mož in po eno strojnico.«⁹

Zagorski delavci se niso plašili boja in so z buržoazno vlado govorili, kakor se spodobi revolucionarnemu razredu. Poslali so ji naslednji ultimatum: »Resolucija, sklenjena na javnem ljudskem shodu, na katerem je bilo 2800 ljudi, dne 21. aprila 1920 ob 9. uri pred rudniško restavracijo v Zagorju: Združeni rudarji in steklarji, zbrani na javnem shodu, najodločneje protestiramo proti vladnim nakanam in proti spletkam, s katerimi skuša razbiti solidarnost železničarjev. Apeliramo na vlado, da naj nemudoma stopi v stike z železničarji v svrhu pogajanj in da ne izvaja nikakih represalij, sicer bi bilo celokupno delavstvo primorano nemudoma stopiti v najostrejši boj. Za organizirane rudarje in steklarje — Karl Regancin, F. Farčnik, Val. Mlakar, H. Ranzinger, Ant. Goršek.«¹⁰

V Trbovljah je prišlo do prevzema lokalne oblasti po stavkujočih. Pod vodstvom komunistične petorice so rudarji poleg rudnika zasedli občino, pošto in železniško postajo. Strah buržoazije je bil velik. Brzjavka, ki je bila poslana 23. aprila iz Zagorja na naslov deželne vlade, se glasi: »Prosim, naj pride takoj vojaštvo v Trbovlje — najmanj en bataljon. Situacija kritična. Proga Trbovlje—Zagorje razbita. Postaja Trbovlje od delavstva zasedena. Državni nadzornik Pitamic.«¹¹

Trboveljska »republika« se je držala le 1—2 dneva, dokler ni prišlo vojaštvo s strojnica-mi, aretiralo petorico in vrsto drugih aktivistov ter zaplenilo edino orožje »republike« — dve puški.¹²

V Zagorju se položaj ni podobno zaostrel, dasi je bil napad na orožniško postajo že pripravljen. Tudi tukaj je vojaštvo zasedlo

rudnik in postajo in patroliralo po dolini. Izvršene so bile aretacije. Toda stavka se je nadaljevala.

Generalni delavski štrajk pomeni vrhunec delavske moči in prizadevanj, ki bi moral prerasti v politični boj za oblast ali pa biti smotrno organiziran na točno določen rok in pravočasno ustavljen, da se ne bi pretvoril v prisiljen umik ali težak poraz. Partijsko vodstvo ni imelo jasnega stališča glede razvoja in perspektiv generalnega štrajka in je deloma izgubilo vpliv nad njegovim prenašanjem ponekod v boj za oblast, da si je na eni strani vedelo za velike nade, ki so jih ljudske množice gojile do generalne stavke kot začetka bistvenih družbenih sprememb. Na drugi strani je dobro razumelo, da ne razpolaga z zadostnimi močmi za revolucionarni prevrat. Kratkotrajna republika v Trbovljah, zavzetje železniškega vozla Pragerskega, spopadi z vojaštvom za obvladanje železniških prog pri Zidanem mostu in Trbovljah — to so bila znamenja kritične stopnje generalnega štrajka. Stavkovno, to je partijsko vodstvo v Ljubljani, se je odreklo podobnih akcij, krčevito zanikajoč politični značaj stavke, in je s tem stopilo na pot umika, kar je pri nejasnosti perspektiv v boju vneslo prve klice neodločnosti in zmede. Ko je vlada dr. Brejca (SLS) z vojaško silo uprizorila 24. aprila pokol na Zaloški cesti in s tem iztrgala pobudo iz rok stavkajočih ter izpničala obupno odločnost, s čimer vodstvo komunistične stranke ni računalo, so se dogodki vrstili brez zadostnega posega partijskega vodstva vanje in se završili s porazom stavke. Stavkajoči železničarji niso dosegli ponovnega uveljavljenja protokola o sporazumu, ki je pomenil njihovo ogromno pridobitev in čigar razveljavljenje je sprožilo konflikt.

Ko so 28. aprila železničarji obnovili delo, delavstvo v Trbovljah, Zagorju in Hrastniku ni nehalo stavkati. V znamenju štrajka je potekel tudi prvi maj v teh krajih. Šele 3. maja oživijo premogovniki in tega dne je iz Ljubljane letela v Beograd brzovavka, ki je pomirila živce centralni vladi: »Danes so pričeli vsi obrati delovati. V Trbovljah je pristopilo na delo 80 %, v Hrastniku 90 %, v Zagorju 20 %. Jutri bo še boljše, ker vsi rudarji o pričetku dela še niso zvedeli. Cela Slovenija mirna... — Deželna vlada — dr. Brejc.«¹³

Mir je bil seveda relativen. Gibanje med delavstvom se je poglobljalo, iskalo novih moči in se pripravljalo na bodoče boje. Naslednji dogodki pričajo, kako se je utrjevala krajevna organizacija komunistične partije

v Zagorju in kako hitro se je delavstvo sindikalno organiziralo in združilo v enoten sindikat za vso državo.

Na zborovanju 6. junija 1920 zagorski rudarji soglasno zahtevajo, da se izvrši zedinjenje Unije rudarjev Slovenije s sindikatom rudarjev ostale Jugoslavije v enotno sindikalno organizacijo, »da bo vseh 40.000 rudarjev združeno v eno društvo«. Ta sklep je bil naperjen proti dejavnosti socialnodemokratskega voditelja Mihe Čobala, ki se je v imenu Unije, toda brez vednosti in pooblastila rudarjev, udeležil 22. in 23. maja 1920 kongresa rudarjev iz južnih pokrajin Jugoslavije v Slavonskem Brodu, kjer je v popolnem nasprotju z mnenjem rudarskega delavstva izjavil, »da se rudarji ujedinito lahko le preko njegovega mrtvega trupla«. To je bilo razbijanje delavske enotnosti po socialistih.

Dne 23. junija dosežejo rudarji povišanje nabavnega prispevka in draginjskih doklad.

Junija pošlje zagorska organizacija komunistične stranke svojega delegata na II. kongres Komunistične stranke Jugoslavije v Vukovaru. 26. julija se vrši občni zbor krajevne organizacije komunistične stranke. Poročala sta Sima Marković in Lovro Klemenčič. »Program in resolucije vukovarskega kongresa so bile sprejete soglasno in z velikim navdušenjem.« Število partijskih članov je doseglo nekaj stotin. Dne 1. avgusta skličejo komunisti ob veliki udeležbi javen shod, na katerem se je ugotovilo, da so potrebni energični in hitri ukrepi za organiziranje delavstva. Kajti politika socialnodemokratske stranke je privedla do tega, da je od 1500 zagorskih rudarjev le še kakih 50 plačevalo zneske sindikatu Unije rudarjev, a podružnica »Svobode«, ki je štela leto dni poprej še 500 članov, je izgubila vse razen 20 pristašev. Na zborovanju so sklenili, da se takoj organizira podružnica Saveza rudarskih radnika Jugoslavije, v katerem so bili včlanjeni rudarji Bosne in Srbije.

Podobno so sklenili rudarji v vseh slovenskih premogovnikih. Čez nekaj mesecev je Savez rudarskih radnika Jugoslavije štel v Sloveniji več tisoč članov, od njih v Zagorju 1092.¹⁴ Predsednik podružnice je postal Alojz Kopriva, vpliven in energičen kopač. Rudarji iz cele države so se tako zedinili v enoten sindikat mimo glav razbijaških socialnodemokratskih voditeljev. Dne 22. avgusta so pri volitvah zaupnikov 2. rudarske skupine dobili komunistični kandidati 580 glasov, medtem ko je za socialnodemokratske glasovalo okoli 30 oseb. Zmaga komunistov je bila popolna.

Avgusta tega leta se je v Zagorju zbrala delavska mladina na svoj prvi mladinski shod. Na njem je bila ustanovljena podružnica Zveze komunistične mladine Jugoslavije ali SKOJ. Podružnica je takoj razvila politično delo in prosvetno dejavnost s številnimi odseki, dramatskim, pevskim, glasbenim itd.

Dne 5. septembra se je v Ljubljani sestal pokrajinski strankin svet, ki pomeni v zgodovini slovenskega dela partije pomembno razvojno etapo. Notranja krepitev partije se je nadaljevala. Zagorjani pošljejo na posvetovanje dva delegata, med njimi mladega rudarja Franceta Farčnika.¹⁵

Kmalu potem so bile razpisane volitve v ustavodajno skupščino Jugoslavije na dan 28. novembra 1920. Kakor leta 1907, ko je v Zagorju kandidiral Ivan Cankar, so tudi sedaj zagorski rudarji in steklarji razvili živahno aktivnost za kandidatno listo Komunistične stranke Jugoslavije. Med kandidati za biv. Kranjsko, kamor je spadalo Zagorje, beremo imena: Marcel Žorga, strojevodja iz Ljubljane, Janez Panjan, kmet iz Čudnega sela pri Črnomlju, Ciril Košir, kovinar z Jesenic, Franc Perdan, železničar iz Ljubljane, Anton Jereb, kmet in mlekar iz Šentvida pri Stični, Josip Pirnar, sedlar in kmet iz Broda pri Novem mestu, Anton Ažman, invalid in tesar iz Kroke, Valentin Mlakar, rudar iz Zagorja in druga.

Uspeh pri volitvah je bil očiten. Komunisti so v sosednjih občinah Zagorje, Izlake in Kotredež dobili absolutno večino glasov, o čemer pričajo časopisni podatki:

od oddanih 1522 glasov so prejeli:	
komunisti	919
socijalni demokrati	102
meščanske stranke	501

Na biv. Kranjskem (brez Ljubljane) so bili izvoljeni trije komunistični poslanci, med njimi Marcel Žorga in Valentin Mlakar, ml.

Podobno kakor v Zagorju so komunisti dosegli zmago v Trbovljah, Hrastniku, na Jesenicah, v Kočevju in drugod. Zlasti so zasloveli rudarski revirji kot rdeče trdnjave komunizma, v katerih je komunistična partija zbrala okoli sebe vse delavstvo.

Kako globoko zasidrana in neuničljiva je bila partija v Zagorju in drugih rudarskih revirjih, nam ilustrirajo sledeče navdahnjene besede neznanega pisca, ki je v strankinem glasilu »Rdeči prapor« dne 19. junija 1920 pisal o rudarjih:

»Dan na dan hodijo rudarji na delo. Okajeni, potni, umazani se plazijo po podzemeljskih rovih med črnimi skalami, kopljejo, vrtajo, razstreljujejo, nalagajo premog na vozičke, ga pošiljajo v svet. Prihajajo od dela mrki in resni. Nad vsemi temi ljudmi pa plava tisti »nekaj«, ki objema dušo slehernega v teh dnevih trpljenja. To je ideja, ki jih je pognala v solidarnostni boj, ideja, ki jo je skristaliziralo in vtisnilo poslednjemu delavcu v srce prav to preganjanje, ideja, ki je niso in je ne bodo mogli pregnati niti bajoneti, niti zamrežena okna jetnišnic, ideja, ki je ni mogoče kupiti in plačati niti z italijanskim, niti z nemškim, niti z ruskim denarjem, ker je ta ideja v srcu slehernega poštenega brezpravnega človeka, je njegova vera v prihodnost, je hrepenenje po uresničenju onega, kar preveva delavske mase — kljub vsemu — tudi danes: to je ideja komunizma, ki je najdaljši, toda baš zato najvišji cilj človeštva.«

OPOMBE

1. Iz resolucije konference JSDS dne 15. aprila 1919. —
2. Naprej, št. 297 od 28. decembra 1918 in Spomini Andreja Fortea, Zgodovinski arhiv CK ZKS. —
3. Časopisni podatki in spomini A. Krauskopfa, Zgod. arhiv. CK ZKS. —
4. Novice od 5. novembra 1919. —
5. Novice od 8. nov. 1919. —
6. Ujedinjenje, št. 6 od 7. aprila 1920. —
7. Letak »Železničarjem in vsej slovenski javnosti«, april 1920, Zgod. arhiv CK ZKS. —
8. Zgod. arhiv CK ZKS, delo Železničarske stavke, dok. 4854. —
9. Istotam, dok. 4653. —
10. Zgod. arhiv CK ZKS, proces Zaloška cesta. —
11. Zgod. arhiv CK ZKS, delo Železn. stavka, dok. 9351. —
12. Spomini Jožeta Gorjanca, Zgod. arhiv CK ZKS. —
13. Zgod. arhiv CK ZKS, delo Železn. stavke, dok. 5321. —
14. Po podatkih in spominih, zbranih po Otmarju Pečarju, OLO Zagorje. —
15. Rdeči prapor, št. 29. od 7. septembra 1920.

